

Területi Statisztika

Közzététel: 2026. május 21.

A tanulmány címe:

A tanodák térbeli megoszlásának változásai Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves vármegyében, 2022–2024

Szerzők:

Meleg Attila–Elekes Tibor

<https://doi.org/10.15196/TS660305>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Területi Statisztika c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

- 1) A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
- 2) A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, tértítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
- 3) A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
- 4) A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Sztj. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
- 5) A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
- 6) A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„Forrás: Területi Statisztika c. folyóirat 66. évfolyam 3. számában megjelent, Meleg Attila–Elekes Tibor által írt, A tanodák térbeli megoszlásának változásai Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves vármegyében, 2022–2024 c. tanulmány”

- 7) A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

A tanodák térbeli megoszlásának változásai Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves vármegyében, 2022–2024

Changes in the spatial distribution of extracurricular education in Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg and Heves counties, 2022–2024

Meleg, Attila

Pécsi Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Oktatás és Társadalom
Neveléstudományi Doktori Iskola
E-mail: melegati@gmail.com

Elekes, Tibor

Miskolci Egyetem,
Műszaki Föld- és
Környezettudományi Kar,
Földrajz-Geoinformatika Intézet
E-mail: tiber.elekes@uni-miskolc.hu

Kulcsszavak:

nevelés,
oktatás,
felzárkóztatás,
integráció,
tanoda

Az 1990-ben Magyarországon és tágabb térségében elkezdődött gazdasági, társadalmi változások tovább erősítették az évtizedekkel, évszázadokkal korábbi folyamatokra visszavezethető hátrányos helyzetű térségek elszegényedését. A „hagyományosan szegény” térségek mellett újabb településeken, térségekben alakult ki a hátrányos helyzet. Az egyre mélyülő szociális problémák negatív hatást gyakorolnak az oktatási-nevelési folyamatra. A nagyjából, vagy jelentős mértékben romák által lakott hátrányos helyzetű térségekben egyre nagyobb szükség van a szociálpolitikai problémák újratemelődését csökkentő programokra. Általuk bővíthető a társadalomba és a munka világába történő beilleszkedés lehetősége.

A tanoda mint intézmény elősegíti a hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok társadalmi integrációját, a felzárkóztatást, a munkaerőpiacon történő érvényesülést. Jelen tanulmány a tanodák térbeli megoszlását és bővítési lehetőségeit ismerteti Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves vármegye viszonylatában.

The economic and social processes that started in 1990 in Hungary, and in its wider region, further strengthened the impoverishment of disadvantaged areas that can be traced back to decades and centuries earlier processes. In addition to the „traditionally

poor” regions, the disadvantaged situation has developed in new settlements and regions. The deepening social problems have a negative impact on the educational process. In disadvantaged areas with a large or significant Roma population, there is an increasing need for programmes to reduce the reproduction of social policy problems. With their help, the possibility of integration into society and the world of work can be increased.

The extracurricular education as an institution promotes the social integration of disadvantaged children and young people, catching up and succeeding in the labour market. This study describes the spatial distribution and expansion possibilities of the extracurricular education in relation to Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg and Heves counties.

Keywords:

upbringing,
education,
catch-up,
integration,
extracurricular education

Beküldve: 2025. február 21.

Elfogadva: 2025. december 17.

Bevezetés, célkitűzés

Az oktatás és nevelés kérdése mindig is a társadalmi fejlődés középpontjában állt, hiszen a jövő generációinak felkészítése a tudás, a kulturális örökség és a társadalmi értékek átadásán keresztül valósul meg. Az oktatási intézmények sokfélesége, köztük az egyházi és a világi tanodák különböző megközelítéseket és módszereket alkalmaznak a fiatalok fejlesztése érdekében, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalom igényeihez és kihívásaihoz igazodni tudjanak. A tanodák célja nemcsak a tudás átadása, hanem a személyiség fejlesztése, a közösségi értékek erősítése és a fiatalok aktív állampolgárokká nevelése is egyben (Forray 1998). A tanulmányunk elméleti kiindulópontját ismertető gondolatokkal kapcsolatosan számos támogató és kételkedő vélemény jelent meg az utóbbi évtizedekben.

Munkánkban megerősítettek bennünket a tanodát „támogató” következő vélemények, eredmények, valamint a jelen tanulmány egyik szerzője, Meleg Attila lelkipásztor által végzett két évtizedes bódvaszilasi gyakorlati tanodai tevékenység során szerzett tapasztalatok, elért eredmények. A tanodák létrejöttének, elterjedésének, működési hatékonyságának bővebb ismertetése túlmutat tanulmányunk keretein.

Azonos célkitűzéssel, rendeltetéssel működő intézmények (tényezők) rendszer-szemléletű összegzésére vállalkoztunk: a hálózat térbeli megjelenítésére adott időmet-szetben, a hátrányos helyzetű térségekre vetítve. Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye bevonása a kutatásba szakmai szempontból indokolt, mert országos viszonylatban nagy kiterjedésű hátrányos helyzetű térségeket foglalnak magukban. Társadalmi mutatóik, a hátrányos helyzetű tanulók magas aránya és a tanodák számottevő jelenléte lehetővé teszi a területi különbségek, az ellátottsági hiányok és a hálózat torzulásainak összevetését. Heves vármegye szerepeltetése pedig egy „átmeneti zóna” vizsgálatát teszi lehetővé, ahol a tanodai jelenlét és a rászorultsági mutatók közötti kapcsolat árnyaltabb mintázatú.

A tanodával kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok, a munkahely, a lakóhely is egyértelművé tették számunkra, hogy a vizsgált területet Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyére összpontosítsuk.

A szakirodalom, valamint a két évtizednyi tanodai gyakorlati tapasztalatok rámutattak az olyan vizsgálatok szükségességére, amelyek a tanodák területi mintázatait, lefedettség hiányait és időbeli változásait tárják fel. A kutatás azáltal járul hozzá ezen hiány pótlásához, hogy három vármegye adatait részletesen elemzi, valamint összehasonlítja a tanodahálózat 2022 és 2024 közötti változásait. Új, hiánypótló megközelítésnek és eredménynek tartjuk, hogy a tanodahálózat térbeli kiterjedését a vizsgált vármegyék hátrányos helyzetű térségeinek függvényében jelentettük meg.

A kutatás célja nem a tanodák túlértékelése vagy rendszerszintű megoldásként való bemutatása, hanem elterjedtségük területi szerkezetének feltárása, rávilágítás a hiányokra és a torzulásokra, valamint hozzájárulás a szakpolitikai tervezéshez [5]. A tanulmány eredményei nem a szakirodalmi viták megkerülését, hanem azok kiegészítését és tovább gondolását szolgálhatják.

Elméleti háttér. A tanoda fogalma, eredményessége

A tanoda fogalma és a gyermekvédelmi-jogszabályi keretei

A tanoda a magyar gyermekvédelmi rendszer egyik speciális, tanórán kívüli, komplex szolgáltatása, amelyet törvény és rendelet szabályoz ([6], [7]). A jogszabályok értelmében a tanoda olyan, elsősorban hátrányos helyzetű (HH), halmozottan hátrányos helyzetű (HHH), illetve rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermekek és fiatalok számára nyújtott szolgáltatás, amely tanulástámogatást (korrepetálás, felkészítés, alap- és kulcskompetenciák fejlesztése), szociális és mentálhigiénés támogatást, közösségépítő és szabadidős programokat, családdal és iskolarendszerrel való együttműködést biztosít.

A gyermekvédelem és az oktatás határterületén helyezkedik el a tanoda: nemcsak oktatási, hanem gyermekvédelmi eszköz is, amely a hátrányok csökkentését, nem pedig a strukturális problémák megoldását célozza. A tanulmányban bemutatott térbeli elemzés ezt a kettős beágyazottságot veszi alapul.

„A tanoda civil vagy egyházi szervezetek által működtetett, helyi sajátosságokra, a gyermekek, fiatalok önkéntes részvételére és egyéni szükségleteire építő innovatív szemléletű hátránykompenzáló kezdeményezés, amely egy autonóm módon használt közösségi szintéren valósul meg. A tanoda olyan, a személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó komplex szolgáltatást nyújt, amelyet a közoktatási rendszerben kevésbé sikeres, a társadalmi perifériára szoruló gyermekek és fiatalok korlátozottan vagy egyáltalán nem érhetnek el” (Fejes et al. 2018).

A rendszerváltás utáni évek elejétől vannak jelen a hazai köznevelést támogató környezetben a tanodák. A kezdetben civil szervezetek által működtetett tanodák a közoktatásban akadályozott tanulói réteg, a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók támogatására jöttek létre. 2024-ben Magyarországon 160 tanoda több ezer hátrányos helyzetű diák tanórán kívüli fejlesztésében vett részt. A programok nagyjából 30% feletti arányú cigány népességű aprófalvas térségekben zajlanak [4].

Az ezredfordulót követően a tanodák fokozatosan intézményesültek, a hazai és európai uniós támogatásokkal összefüggésben. A Humán Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (HEFOP), a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP), majd az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP) keretében nyújtott pályázati lehetőségek révén a tanodák szakmai és infrastrukturális szempontból is fejlődésnek indultak. A pályázati források lehetővé tették a szakmai módszertan kidolgozását, a mentorhálózatok kiépítését, a tárgyi feltételek javítását, valamint a hátránykompenzáló pedagógiai eszköztár bővítését (Lannert 2014, Zolnay 2016).

Jogilag a tanodák nem tartoznak az állami köznevelési intézmények közé, hanem az ún. iskolán kívüli nevelési-oktatási szolgáltatások kategóriájába sorolhatók. Működésüket jelenleg a tanodai pályázatokban foglalt követelmények, valamint a fenntartók által kialakított szakmai irányelvek határozzák meg. A tanoda nem alternatív iskola, hanem az iskolát kiegészítő fejlesztő-támogató forma, amely az iskolai sikeresség elősegítését, a tanulás iránti motiváció erősítését és a társadalmi integrációt célozza meg (Szűcs 2021).

2025-ben Meleg Attila a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében beazonosított 44 működő tanodához küldött el 43 kérdésből álló kérdőívet. A 34 tanodavezető által visszaküldött válaszból, számos következtetés mellett, a tanodák létjogosultságát leggyakrabban a következő tényezőkkel indokolták: a hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek magas aránya; az alacsony iskolai teljesítmények, különösen az országos kompetenciamérések gyenge eredményei; az otthoni tanulást támogató családi háttér hiánya; az iskolai szegregáció jelenléte, illetve a helyben elérhető oktatási, szociális és civil szolgáltatások hiánya; valamint az a körülmény, hogy egyes településeken nincs felső tagozatos oktatás, vagy az intézményrendszer nem képes hatékonyan pótolni a tanulói lemaradásokat.

A tanodák eredményessége

Számos empirikus kutatás igazolta, hogy a tanodák jelentős pozitív hatást gyakorolnak a hátrányos helyzetű tanulók iskolai előmenetelére, szociális készségeinek fejlődésére, valamint a jövőképük kialakulására.

A TÁRKI-TUDOK (2009) hatásvizsgálata kimutatta, hogy a tanodai részvétel javította az iskolalátogatási gyakoriságot, a tanulmányi eredményeket és a tanulók önértékelését. A tanodába járó tanulók körében erősebb lett az iskolai kötődés, csökkent a lemorzsolódás, és nőtt az esélyük a továbbtanulásra. A kutatás kiemelte, hogy a siker kulcsa az egyéni odafigyelés, a rendszeres mentorálás, a szociális támogatás, valamint a tanoda közösségmegtartó ereje (Havas–Liskó 2006, TÁRKI-TUDOK 2009).

Kovai (2020) kvalitatív vizsgálatai a tanodák szerepét a „zsugorodó városokkal” összefüggésben értelmezte, és arra a megállapításra jutott, hogy a tanodák alternatív mobilitási pályákat kínálnak a periférikus térségek fiataljai számára. A tanodák így nem csupán oktatási, hanem társadalmi integrációs és közösségfejlesztő funkciót is el látnak. A helyi közösségekben betöltött aktív jelenlétük erősíti a szülőkkel való kapcsolatot, elősegíti a generációk közötti kommunikációt és hosszú távon hozzájárulhat a társadalmi mobilitás erősödéséhez.

A tanodák tehát egyszerre jelentenek oktatáspolitikai eszközt a hátrányos helyzetű tanulók támogatására, valamint helyi társadalmi kohéziót erősítő intézményt, amely képes reagálni a szociális térségi különbségekre és helyi problémákra. Az egyházi fenntartású tanodák esetében a lelki támogatás, értékalapú nevelés és a közösségi identitás megerősítése további pozitív hatásokat eredményezhet (Forray–Hegedűs 2019).

Ezek a kutatások egyaránt kiemelik, hogy a tanoda nem helyettesíti a jól működő iskolarendszert, viszont megfelelő keretek között fontos kiegészítő funkciót tölthet be a lemorzsolódás csökkentésében és a tanulási hátrányok mérséklésében. Jelen tanulmány ehhez a szakirodalmi hagyományhoz kapcsolódva nem a tanodák eszményített, „problémamegoldó” szerepét, hanem tényleges, térben és időben leírható jelenlétüket vizsgálja három, jelentős arányú hátrányos helyzetű népességgel rendelkező vármegyében.

Meleg (2021, 2022, 2023a, 2023b, 2025) két évtized alatt Bódvaszilason működtetett tanodában szerzett gyakorlati ismereteket. Publikációkban összegzett szakmai tapasztalatait jelen tanulmányban is felhasználtuk.

A korábban említett kérdőíves felmérésből megállapítható, hogy a tanulói létszámok és továbbtanulási arányok között jelentős a szórás, ami mögött részben térségi gazdasági különbségek, részben pedig fenntartói különbségek állnak (1. táblázat). Ez a kutatás lehetőséget ad a statisztikai különbségek tudományos értelmezésére, hozzájárulhat a célzott oktatáspolitikai beavatkozások megalapozásához, ugyanakkor utal a tanodák oktatásban betöltött lehetőségeire, szerepére is.

1. táblázat

**A továbbtanulók száma és aránya a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei tanodákban
fenntartó szerint, 2025**

Number and ratio of students in extracurricular schools continuing their education
in Borsod-Abaúj-Zemplén county in secondary schools by maintainer, 2025

Fenntartói típus	8. évfolyamos tanulók	Továbbtanulók	Továbbtanulási arány, %
	száma, fő		
Alapítványi	6	3	50,0
Egyházi	21	15	71,4
Egyéb	3	1	33,3
Állami	12	4	33,3

Forrás: Meleg (2025).

A továbbtanulási arányok fenntartói típus szerinti megoszlása Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében jelentősen különbözik egymástól. Az egyházi fenntartású tanodák esetében 71,4%-os a továbbtanulási arány, ami kiemelkedően magas a többi fenntartói típushoz viszonyítva. Ez azt jelezheti, hogy az egyházi tanodákban erőteljesebb a tanulók iskolai előmenetelének támogatása, amely lehet a személyesebb nevelési környezet, a következetesebb pedagógiai munka vagy intenzívebb közösségformálás eredménye. Míg az alapítványi tanodák 50%-os továbbtanulási aránya a középmezőnyben helyezkedik el, addig az állami és egyéb fenntartású intézmények esetében ez az arány 33,3%. Utóbbi azt sugallja, hogy a nem egyházi fenntartású tanodákban – különösen az állami intézményekben – kevésbé hatékony a tanulók pályorientációs támogatása vagy tanulmányi előrehaladásának ösztönzése. Ezek mögött állhatnak infrastrukturális különbségek, eltérő humán erőforrás-kapacitás, vagy különböző szemléletű nevelési célok is. Mindez kiemeli annak szükségességét, hogy a tanodák – különösen az egyházi intézmények – közötti jó gyakorlatokat osszák meg annak érdekében, hogy a szektor egésze profitálni tudjon a sikeres mintákból.

Módszerek

Az országos térképek (Gergely 2015/2024, Pénzcentrum 2016/2024, Boros et al. 2021, Boros–Pál 2021) felhasználásával megjelenítettük Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves vármegye hátrányos helyzetű térségeit.

A hátrányos helyzetű településeket, térségeket megjelenítő vármegyei térképekre rávetítettük a 2022-es és a 2024-es országos nyilvántartásokban szereplő tanodák településeit ([2], [3]).

A tanodahálózat megjelenítésével kirajzolódnak a hátrányos helyzetű térségek „tanodahiányos” területei és a hálózat térbeli fejlesztésének lehetőségei.

A 2022-es és 2024-es adatsor összehasonlítása a hálózat szám- és térbeli, valamint településszintű változásait is összegzi. A vizsgált időszak kiválasztását a kétéves finan-

szírozási ciklushoz igazítottuk. Lezárult egy Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP) szerinti finanszírozási ciklus, és erős bizonytalanság alakult ki az új források elérhetőségével kapcsolatban. Amint tanulmányunkban is rámutattunk, a hálózat zsugorodása ebben az időszakban országos tendencia volt.

Hátrányos helyzetben lévő térségek Magyarországon és a vizsgált vármegyékben

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján, a tartósan hátrányos helyzetű települések összefüggő, jelentős kiterjedésű térségeket képeznek Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye északi, északkeleti, déli és nyugati részében, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye keleti és északkeleti határövezetében, Csongrád-Csanád vármegye északi, Hajdú-Bihar vármegye déli, Békés vármegye északkeleti és Pest vármegye északi határövezetében. Hátrányos helyzetű települések jelentősebb számban, de „szórványosan” vannak jelen Dél-Dunántúlon, elsősorban Somogy és Zala vármegyében. Országos viszonylatban Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található a legtöbb hátrányos helyzetű település. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében közel hasonló sajátosságok rajzolódnak ki, Heves, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében sokkal kisebb a hátrányos helyzetű térségek kiterjedése. Pest vármegye túlnyomó részén, Észak- és Nyugat-Dunántúl fejlettebb gazdaságú térségeiben kevés az országos viszonylatban szegény település. A vármegyehatár gyakran élesen elválasztja egymástól a fejlettebb és a hátrányos térségeket (például Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves határa). Országos viszonylatban arra is van példa, hogy a hátrányos helyzetű területek vármegyehatáron áthúzódó övezetet képeznek (például Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye) (Gergely 2015/2024).

Hasonló országos mintázatot jelenítenek meg az egy főre jutó települési teljes jövedelem adatai is (Pénzcentrum 2016/2024, Elekes–Meleg 2024). Az imént jelzethez hasonló, nagy kiterjedésű hátrányos helyzetű térségek rajzolódnak ki az ország északkeleti, keleti határövezetében és a Dél-Dunántúlon, ahol az egy főre jutó települési éves teljes jövedelem 800 ezer forintnál kevesebb, vagy 800 ezer és 1 millió forint közötti 5-6 évben, vagy ennél hosszabb időszakban. A települések gazdasági mutatói is a hátrányos jelleget igazolják. Az 1 millió forint alatti éves jövedelem a szerény életkörülmények fedezésére sem elegendő, nélkülözést, kiszolgáltatottságot, társadalmi-gazdasági leszakadást jelent az egyén, a család és a közösség számára. Nagyszámú szegény, többszörösen hátrányos helyzetű település található Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Somogy, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Baranya vármegyében, nagyjából a határközeli rurális térségekben (Pénzcentrum 2016/2024, Elekes–Meleg 2024).

A hátrányos helyzetű térségek hasonló térbeli elhelyezkedését igazolja az egy főre jutó, személyijövedelemadó-alapot képező jövedelem országos, 2018-as térbeli megoszlása (Boros et al. 2021), valamint a rendszeres szociális segélyben részesülők

2018-as aránya (Boros–Pál 2021). A legszegényebb településeken az egy főre jutó, személyijövedelemadó-alapot képező jövedelem 700 ezer forint alatti, és fele a legnagyobb jövedelmű településekének (1,3 millió forint feletti/fő). Ugyanakkor, az ezer lakosra jutó, szociális segélyben részesülők száma 180–230 feletti a legszegényebb településeken, azaz több mint hat-, nyolcszorosa a leggazdagabb térségének, ahol 30 fő alatti. Az elemzett térképek és forrásmunkák alapján kirajzolódó területek nagyobb részét a „hagyományosan” hátrányos helyzetűek. A térképi összegzés lehatárolja azon térségeket, ahol szükség lenne a leszakadást csökkentő, az integrációt elősegítő lehetőségekre, köztük tanodák alapítására, működtetésére (Elekes–Meleg 2025).

Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye tanodahálózata

Borsod-Abaúj-Zemplén és a két szomszédos vármegye hátrányos térségeit az ismertett források, a szakirodalom segítségével, a rendelkezésünkre álló adatokat [2] térképi ábrázolásával határoltuk le. Gyakran a szomszédos települések társadalmi, gazdasági sajátosságai, mutatói nagyon közel állnak egymáshoz, jelen településszintű lehatárolásnál a tartósan hátrányos helyzetű térségeket vettük figyelembe. Ezen térségek a vármegye északi-északkeleti részén, a déli és nyugati peremvidéken helyezkednek el. A legnagyobb kiterjedésű a Szendrő, Edelény térségétől, a „hagyományosan hátrányos helyzetű” Cserhát területét magában foglaló, a Hernád völgyének, a Szerencsi-domb-ságnak, a Tokaj-Eperjes hegységnek és a Bodrogeknek a vármegye területén levő, az ország-, illetve a vármegyehatárig húzódó területeinek nagyrésztén található. Összefüggő hátrányos helyzetű térség Miskolctól délre, Kisgyőrtől a megye déli határa mentén Mezőcsátig, Tiszaújvárosig húzódó terület, és kisebb kiterjedésű Miskolctól északnyugatra Tardona, valamint Ózd térsége (Elekes–Meleg 2024).

2022-ben a Társadalmi Esélyteremtési Hivatal összesítésében nyilvántartott 181 tanodából 49 (27,1%) Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, túlnyomórészt állami támogatással működött. Szembetűnő, hogy közel kétötöde az általunk lehatárolt hátrányos helyzetű térségen kívül, de nagyobb részét ezek szomszédságában, oktatási intézménnyel működő, gyakran az iskolával nem rendelkező, térségbeli, apró- és kisfalvakból származó gyermekek kis létszámú oktatását is végző településeken működött (Elekes–Meleg 2024).

2024-re az országos nyilvántartásban szereplő tanodák száma 160-ra, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében pedig 49-ről 42-re (ebből 8 egyházi működtetésű) csökkent, országos részesedésük (2. táblázat) 27-ről 26,25%-ra mérséklődött. 2022-ről 2024-re 12 tanoda szűnt meg és 5 új létesült.

2. táblázat

Tanodahálózat a vizsgált vármegyékben
Extracurricular education network in the studied counties

Vármegye	Tanodák száma		Az országos hálózatból, %		Népesség, fő	Egy tanodára jutó lakos	Települések száma	Egy tanodára jutó település
	2022	2024	2022	2024				
Borsod-Abaúj-Zemplén	49	42	27,1	26,3	617 800	14 709	358	8,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	17	17	9,4	10,6	524 513	30 853	229	13,5
Heves	9	9	5,0	5,6	285 058	31 673	121	13,4
Együtt	75	68	41,4	42,5	1 427 371	20 990	708	10,4
Magyarország	181	160	100,0	100,0	9 584 627	59 904	3 155	19,7

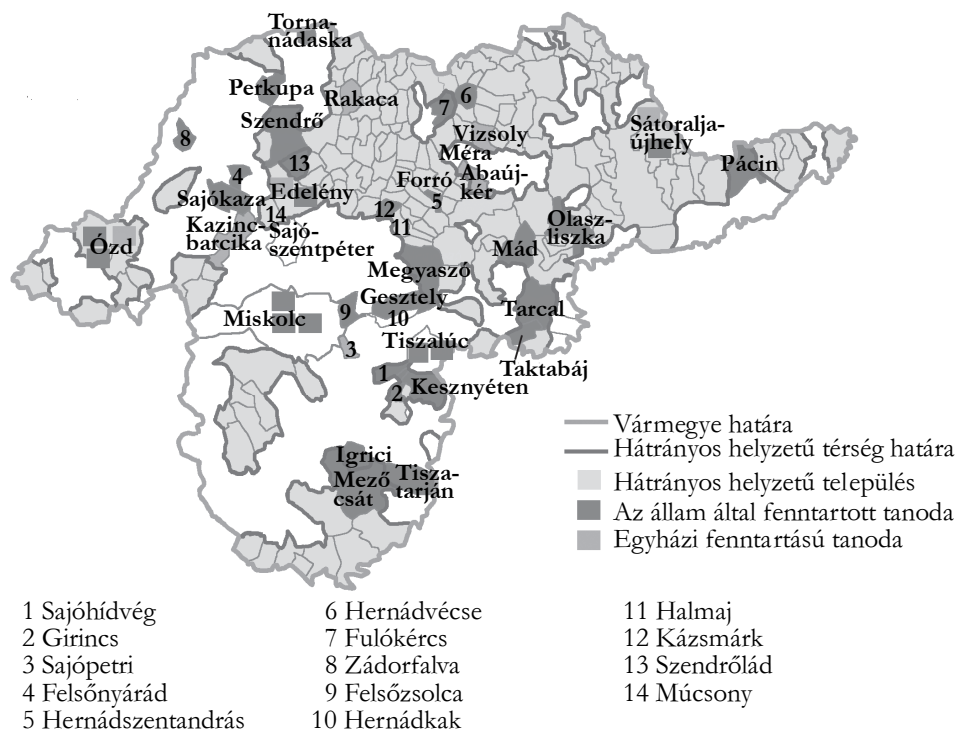
Forrás: saját szerkesztés a BM Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság Területi és Gazdaságfejlesztési Programok Főosztálya Stratégiai Elemző Osztály, valamint [1] és [3] adatai alapján.

A 2022-es nyilvántartásban Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében tanodát működtető települések közül Szendrő, Méra, Forró, Novajdrány, Sajószentpéter, Kázmárk, Halmaj, Tiszatarján, Múcsony, Hernádkak és a miskolciak közül kettő már nem szerepel a 2024-es összesítésben. 12 tanoda szűnt meg és többnyire 2024-es indulással Abaújkéren, Taktabájon, Tiszatarjánban, Ózdon és Miskolcon, összesen 5 tanodával bővült a hálózat. A vármegyében működő tanodák száma 49-ről 42-re módosult a vizsgált időszakban.

A miskolci 3 állami fenntartású tanoda a város hátrányos helyzetű diákjainak biztosítja a felzárkózási lehetőséget. Edelény egyaránt egy állami, illetve egyházi, Szendrőlád, Szendrő és Perkupa a „sűrű” tanodahálózatú övezetet alkotják. Jelentős a „lefedettség” Ózdon, Sátoraljaújhelyen, Sajóhidvég–Girincs–Kesznyéte–Tiszalúc, Igrici–Mezőcsát–Tiszatarján, Megyaszó–Gesztely, valamint Tarcál–Taktabáj–Mád térségében. Jelentős kiterjedésű, összefüggő, 15 feletti, de akár 40 falut is magában foglaló „tanodahiányos” térségek a Rakaca–Szendrő–Edelény–Kázmárk–Hernádszentandrás–Fülökércs–Hernádvécse–országhatár, a Vizsoly–Hernádvécse–országhatár–Sátoraljaújhely, a Pácin–Sátoraljaújhely–Abaújkér–Hernádvécse–Megyaszó–Mád–Olaszliszka térsége, a Miskolctól délre, valamint a vármegyehatár mentén Mezőcsátig húzódó terület (1. ábra).

1. ábra

Az állami és egyházi tanodák térbeli megoszlása Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, 2024
Spatial distribution of state and church extracurricular education schools in Borsod-Abaúj-Zemplén county, 2024

Forrás: saját szerkesztés [2] és [3] alapján.

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye tanodahálózata

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye több évtizedes gazdasági, társadalmi mutatói alapján hagyományosan az ország szegényebb részeihez tartozik. Hátrányos térségeit elsősorban a tartósan hátrányos helyzetű településekre összpontosítva, a korábban ismert kartográfiai és irodalmi források alapján határoltuk le. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez hasonlóan, itt is a tanulmányozott terület északkeleti, országhatár közeli részében található nagy összefüggő hátrányos helyzetű övezet. Nagyonbár apró-, kis- és közepes nagyságú szegény falvakat foglal magában a Beregi- és Szatmári-Tiszaháton, valamint a Szatmári-síkságon. Kisebb kiterjedésű, összefüggő hátrányos helyzetű térségek a terület többi részén is vannak, Nyíregyházától keletre, a Nyírség területén (Elekes–Meleg 2025).

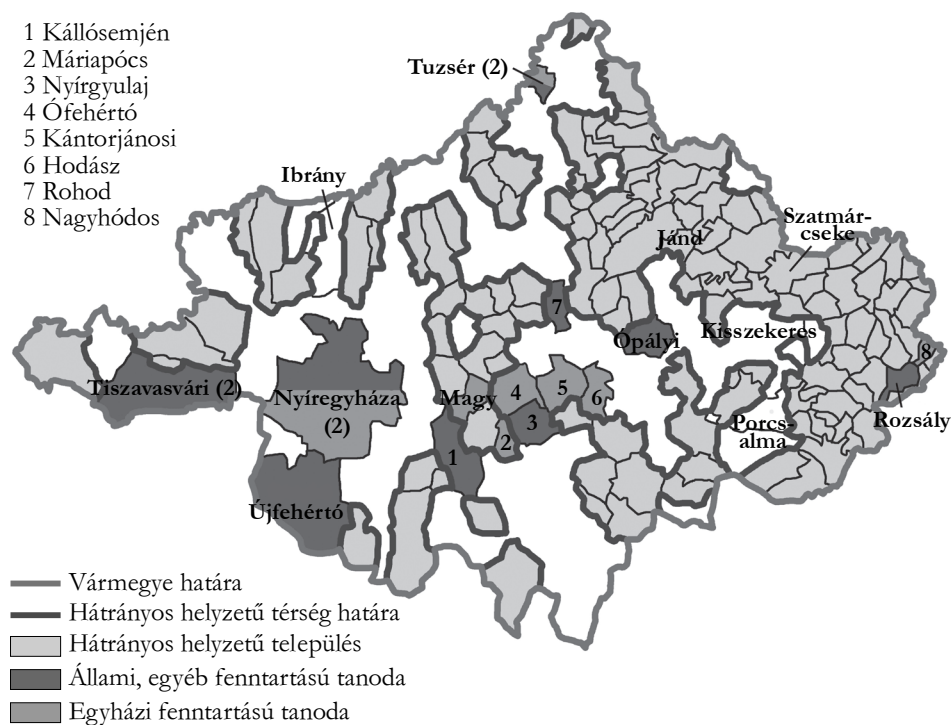
Szembetűnő, hogy míg Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében a vármegyeszékhely tágabb környezetét többnyire tehetősebb községek alkotják, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében a vármegyeszékhellyel szomszédos településekig húzódik a hátrányos helyzetű térség.

A vizsgált közigazgatási területen a Miskolc központú vármegyénél kevesebb, csak 17 tanoda szerepelt a Társadalmi Esélyteremtési Hivatal 2022-es nyilvántartásában. Míg Nyíregyháza egyetlen ilyen intézményt működtetett, addig a szomszédos vármegyeszékhelyen, Miskolcon 4 szerepel az országos nyilvántartásban. A szomszédos vármegyéhez hasonlóan, itt is a tanodák túlnyomó része, 11 a hátrányos helyzetű térségek közvetlen szomszédságában és csak 4 (Máriapócs, Jánd, Rozsály, Szatmárcseke) e térségeken belül működött (2. ábra). Egy-egy ilyen intézményt működtetett Tiszavasvári és Újfehértó, kettő található a Tisza mentén elhelyezkedő Tuzsér községben. Ez az egyetlen „tanodaközpont” a vármegye északi részében. Sűrű hálózatú a vármegye székhelyétől délkeletre elhelyezkedő, Kállósemjéntől Nyírgyulajon és Hodászon át Ópályi községig terjedő, 6 települést magában foglaló övezet. A terület többi részét a „szórványosság” jellemzi. Nagy kiterjedésű „tanodahiányos” a Tuzsér, Ópályi, Jánd, Szatmárcseke közötti, közel 40 szegény, országhatár közeli települést magában foglaló, valamint a hasonló méretű, Szatmárcseke, Kisszekeres, Porcsalma, Rozsály és az országhatár közötti falucsoport. Nem működtetett ilyen intézményt a Nyíregyházától keletre, Máriapóctól északra elhelyezkedő 15 hátrányos helyzetű község (Elekes–Meleg 2025).

2022 és 2024 között 6 tanoda szűnt meg és ugyanannyi létesült a vármegye területén, így számuk 17 maradt. A nyilvántartás szerint 8 intézményt az egyházak működtetnek. A megszűntek (Jánd, Szatmárcseke, Kisszekeres, Porcsalma, Ibrány, Tuzsér) a nagy kiterjedésű hátrányos helyzetű térségekben, vagy azok szomszédságában működtek. Az újak (Magy, Ófehértó, Tiszavasvári, Rohod, Nyíregyháza, Nagyhódos) a vármegyeszékhelyen és szomszédságában létesültek. Sűrű tanodahálózatú a Nyíregyháza, Tiszavasvári, a Kállósemjén–Magy–Hodász közötti övezet. Ugyanakkor az országhatár–Tuzsér–Ópályi–Rozsály–Porcsalma között több mint hetven falut magában foglaló „tanodahiányos” térség rajzolódik ki (2. ábra). A helyzet romlásához a 2022 és 2024 közötti tanodabezárások is hozzájárultak (Elekes–Meleg 2025).

2. ábra

Az állami és egyházi tanodák térbeli megoszlása Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében, 2024
Spatial distribution of state and church extracurricular education schools in Szabolcs-Szatmár-Bereg county, 2024

Forrás: saját szerkesztés [2] és [3] alapján.

Heves vármegye tanodahálózata

A másik két vármegyével összehasonlítva, kevesebb a hátrányos helyzetű település Heves vármegyében. A Béaláptfalva–Eger–Gyöngyös–Hatvan széles településsávtól északra, Szajla–Pétervására–vármegye-határ, valamint délkeletre a Kerecsend–Tarnazsadány és a vármegye-határ közötti 10, illetve 25 település sorolható a hátrányos térségek közé. Ez utóbbi tovább folytatódik Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye déli és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye északkeleti részében. 2022-ben és 2024-ben egyaránt 9 tanodát működtetett Heves vármegye. A vizsgált időszakban 2 intézmény szűnt meg (Gyöngyös, Szajla) és ugyanannyi létesült (Eger, Gyöngyöspata).

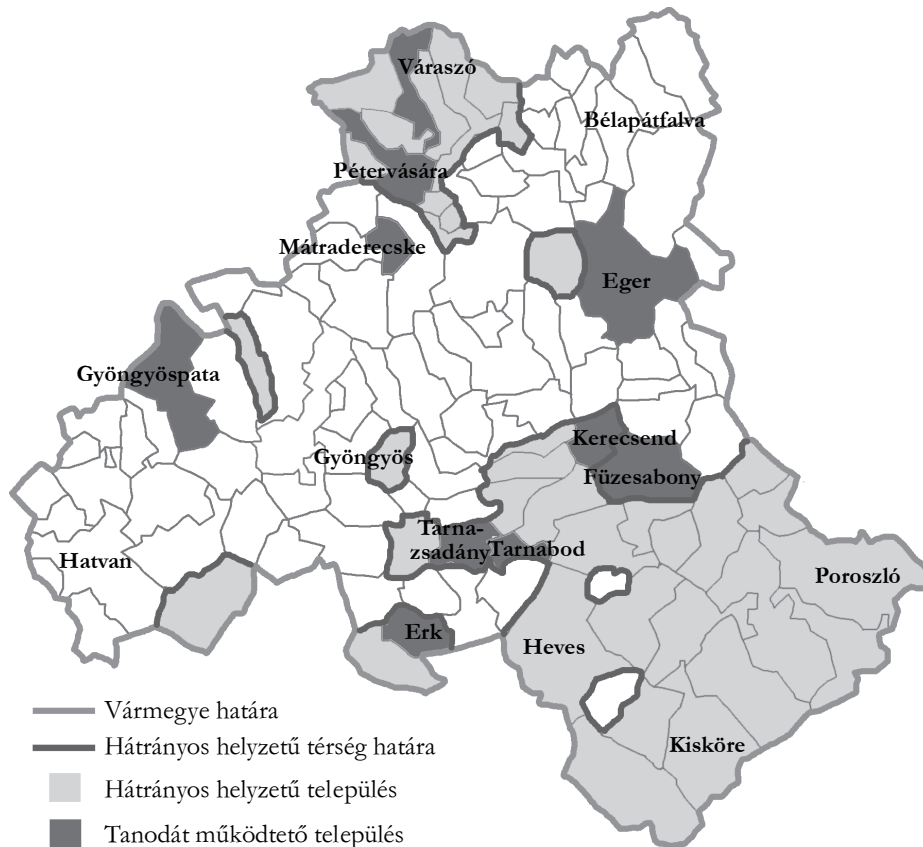
A 2024-es nyilvántartásban nem szerepel az egyházi fenntartás, 4 nonprofit nem állami és 3 egyéb állami fenntartást jelöltek. A vármegye északi részében két tanoda (Pétervására, Váraszó) működik hátrányos térségben, délkeleten Kerecsend, Tarna-

bod, Tarnazsadány és Erk a hátrányos térség peremén működtetnek tanodát. Ez utóbbi kapcsolódik Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye déli, tanodahiányos térségéhez (3. ábra).

3. ábra

A tanodák térbeli megoszlása Heves vármegyében, 2024

Spatial distribution of extracurricular education schools in Heves county, 2024

Forrás: saját szerkesztés [2] és [3] alapján.

Összegzés, következtetések

A különböző tudományterületek kutatásai rámutatnak a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásában, integrációjában szerepet játszó tényezők jelentőségére. Alapvető kérdés, hogy milyen fejlődési, érvényesülési lehetőségeket kaphatnak a mai hátrányos helyzetű térségben élő fiatalok, a jövő társadalmának, gazdaságának aktív szereplői, családfenntartói (Elekes–Meleg 2024)?

A hátrányos helyzetű apró- és kistelepülésekben a gyermekek rendszeres iskoláztatása is kihívást jelent, így többszörösen fontossá válik az oktatást-nevelést, felzárkóztatási lehetőséget biztosító tanodai rendszer kiterjesztése különösen az országhatár közeli, az általunk készített térképeken feltüntetett nagy kiterjedésű szegény térségekben, vagy azok tehetősebb, nagyobb lélekszámú, a szükséges infrastruktúrával, helyszínnel (oktatási, világi vagy egyházi közösségi intézmény), potenciális működtetővel (ingázó pedagógusok, oktatók) rendelkező szomszédos településeken.

2022 és 2024 között a magyarországi nyilvántartásban szereplő tanodák száma 181-ről 160-ra csökkent. Jelentősen változott a hálózat térszerkezete, de továbbra is nagyobb sűrűségű az ország nagyobb kiterjedésű hátrányos helyzetű térségeivel rendelkező vármegyéiben.

Kutatásaink alapján a vizsgált években regisztrált országos változást jelentős mértékben Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye idézte elő. Tanodáinak száma 49-ről 42-re csökkent, országos részesedése 27,1-ről 26,3%-ra változott. 2022 és 2024 között 12 tanoda szűnt meg és 5 új létesült.

Összesítésünk szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében 17, Heves vármegyében 9 tanodát működtettek 2022-ben és 2024-ben egyaránt. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében a nagy kiterjedésű szegény térségben megszűnt 6 intézmény tovább mélyítette e terület tanodahiányos jellegét, az újonnan alakult 6 a vármegyeszékhely és közvetlen szomszédságának felzárkóztatási lehetőségeit erősítették.

Hevesben a vizsgált időszakban megszűnt 2 intézmény helyett 2 újabb létesült.

Térképeink szerint mindhárom vármegyében a tanodahálózat „szövege” a vármegyeszékhelyen és térségében, kisebb mértékben a hátrányos helyzetű térségek peremén erősödött. Jelentősen csökkent ezen intézmények száma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye északi és keleti, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye északkeleti, keleti határ menti szegény térségeiben. Kisebbségi mértékű volt a változás a kevesebb hátrányos helyzetű térséggel rendelkező Heves vármegyében.

A 2025-ben (Meleg Attila által) végzett kérdőíves felmérésben a 34 tanodát működtető válaszadó 82,4%-a szükségesnek tartotta tanodák létesítését, működtetését más településeken. Túlnyomórészt a szűkebb térségükben, kistérségükben levő településeket jelölték meg, nem adtak vármegyei, vagy régiós szintű hiánypótlási javaslatokat. Jelen tanulmányban a hátrányos helyzetű térségek településszintű lehatárolása, a tanodahálózat pontos tér- és időbeli megjelenítése a három vizsgált vármegye viszonylatában a pontos térkeretet jelöli ki a további elméleti és gyakorlati fejlesztésekhez, hálózatbővítéshez.

Meggyőződésünk, hogy szükség lenne nagyobb országos tanodahálózatra, különösen a nagyobb kiterjedésű hátrányos helyzetű „tanodahiányos” térségekben, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye északkeleti és keleti, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye északi és keleti részében. 2022 és 2024 között jelentős volt a tanodameg-
szűnések száma a két vármegye országhatár közeli övezetében, de jelentős a két vármegye határ menti térségében is.

A térképes ábrázolás alapján felvetődhet a vármegyehatáron áthúzó hátrányos helyzetű, aprófalvas térségek együttműködési lehetősége is (például Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye között).

2022 és 2024 között nőtt az egyházi fenntartású tanodák száma, de véleményünk szerint szerepvállalásuk kiterjeszhető volna elsősorban a vallásosabb aprófalvak esetében.

Gyakorlati tapasztalatunk is igazolja, hogy a hatékonyabb oktatói-nevelői tevékenységet szolgálna a tanodahálózat kisebb mértékű térbeli változtatása, valamint a több éven át (legalább 10–15 éven át) történő működtetése. Eredményesebb lenne a hosszabb időre bevont fiatalok nevelésében, „integrációs nyomon követésében”, ugyanakkor lehetőséget biztosítana a többgenerációs oktatási-nevelési tevékenység megszervezésére.

A „tanodahiányos” településeken a felzárkózást, integrálódást biztosító lehetőségek hiánya a társadalmi-gazdasági hátrányok további, rendszerszintű növekedéséhez vezethet.

IRODALOM

- BOROS, L.–GYURIS, F.–PÉNZES, J. (2021): Az egy főre jutó, személyijövedelemadó-alapot képező jövedelem. In: KOCSIS, K. (főszerk.): *Magyarország Nemzeti Atlasza. Társadalom*. p. 100., CsFK Földrajtudományi Intézet, Budapest.
- BOROS, L.–PÁL, V. (2021): Rendszeres szociális segélyben részesülők (térkép). In: KOCSIS K. (főszerk.): *Magyarország Nemzeti Atlasza. Társadalom* p. 156., CsFK Földrajtudományi Intézet, Budapest.
- ELEKES, T.–MELEG, A. (2024): A tanodák jelentősége, térbeli megoszlása és bővítési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében *Kapocs* 1–2: 85–93.
- ELEKES, T.–MELEG, A. (2025): A tanodák térbeli megoszlása és bővítési lehetőségei Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében. In: SZABÓ, N. P.–VIRÁG, Z. (szerk.): *Új eredmények a műszaki föld- és környezettudományban 2025* pp. 124–131., Miskolci Egyetem Műszaki Föld- és Környezettudományi Kar, Miskolc.
- FEJES, B.–LENCSE, M.–SZÜCS, N. (2018): *Mire jó a tanoda? A tanodaplatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged.
- FORRAY, R. K. (1998): A cigányság oktatásának egyes kérdései Európában *Magyar Pedagógia* 98 (1): 3–18.
- FORRAY, R. K.–HEGEDŰS, T. A. (2019): Positive impact of teacher activities on the educational career of Roma and Gypsy women in Hungary *Labor et Educatio* 7–8: 245–272.
- HAVAS, G.–LISKÓ, I. (2006): *A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának egyenlőtlenségei* Oktatókutatató Intézet, Budapest.
- KOVAI, C. (2020): Tanodák zsugorodó városokban: Alternatív mobilitási utak perifériákon élő fiatalok számára *Szociológiai Szemle* 30 (4): 78–102.
- LANNERT, J. (2014): *A tanoda programok értékelése* Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- MELEG, A. (2021): *E-tanoda és a járvány* Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA), 1. , Budapest.

- MELEG, A. (2022): E-tanoda járvány idején. In: KATTEIN-PORNÓI, R.–MRÁZIK, J.–POGÁTSNIK, M. (szerk.): *Tanuló társadalom: Oktatáskutatás járvány idején* pp. 537–546., Debreceni Egyetemi Kiadó, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA) Budapest, Debrecen.
- MELEG, A. (2023a): Menedék Biztos Kezdet Gyermekeház Bódvaszilason. In: TAKÁCS, I. (szerk.): *Pszichopedagógia* pp. 545–561., Flaccus Kiadó, Budapest.
- MELEG, A. (2023b): Tanoda programok hatékonysága B.-A.-Z. vármegyében. In: K. NAGY, E. (szerk.): *Hatékonyság és koherencia a pedagógiában, gyógypedagógiában és tanárképzésben* pp. 451–456., Tanulmánykötet a XIV. Országos Tanítási Konferenciáról, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- MELEG, A. (2025): *Az egyházi és nem egyházi tanodákban folyó oktatás és nevelés Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében* Kézirat, Pécs.
- SZŰCS, N. (2021): Tanoda és iskola: kapcsolat és együttműködés a gyakorlatban *Iskolakultúra* 31 (2): 84–97.
- TÁRKI-TUDOK (2009): *A tanodák hatásvizsgálata* TÁRKI-TUDOK Tudásmenedzsment és Oktatáskutató Központ Zrt.
- ZOLNAY, J. (2016): Tanodák és oktatáspolitikai: egy hátránykompenzáló program rendszer-szintű dilemmái *Új Pedagógiai Szemle* 66 (3–4): 5–20.

INTERNETES FORRÁSOK

- GERGELY, S. (2015/2024): A vidéki foglalkoztatás és a helyi jövedelemszerzés lehetőségei *Agrárium* 7. <https://agrarium7.hu/cikkek/355-hatranynos-helyzetu-telepulesek> (letöltve: 2024. január)
- PÉNZCENTRUM (2016/2024): (<https://www.penzcentrum.hu/otthon/20180111/te-is-ezen-a-helyen-laksz-ne-csodalkozz-ha-nem-elsz-jobban-mint-par-eve-1062913>) (letöltve: 2024. január)

ADATBÁZISOK/HONLAPOK

- [1] KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0034.html (letöltve: 2024. szeptember)
- [2] KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL: https://www.ksh.hu/teruletiatasz_telepulesek (letöltve: 2024. szeptember)
- [3] <https://szocialisportal.hu/szakmai-intezmenykereso/> (letöltve: 2024. június)
- [4] A Magyarországi Tanodahálózat adatai: <https://tanodahalozat.hu/> (letöltve: 2025. március)
- [5] <http://tanoda.reformatus.hu/a-tanodakrol> (letöltve: 2025. március)

TÖRVÉNY/RENDELET

- [6] 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámiügyi igazgatásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv> (letöltve: 2024. szeptember)
- [7] 40/2018. (XII. 4.) EMMI rendelet. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1800040.emm> (letöltve: 2024. szeptember)